

Kapdebo Ágnes

A gyermektelenség jelensége Magyarországon - szakirodalmi áttekintés alapján

Betekintő

A magyar társadalomban a családot tervezők gyermekvállalási szándékaiban még mindig a kétgyermekes családmodell a jellemző (Kapdebo et al. 2022, Papházi et al. 2023). A gyermektelenség, bár egyre elterjedtebb, továbbra sem elfogadott, rendkívül alacsony (1%) azoknak az aránya, akik szerint ideális a gyermektelenség (KINCS 2024). Mindazonáltal a KSH adataiból nyilvánvaló a jelenség térhódítása: 2011 és 2021 között hazánkban jelentős emelkedés következett be a gyermektelenek számában. A népszámlálási adatok szerint a 40 éves és idősebb gyermektelen nők száma 27%-kal, a férfiaké 47%-kal emelkedett (KINCS 2024).

A tanulmány célja a gyermektelenséggel kapcsolatos hazai kutatások elméleti hátterének alaposabb megismerése és a tévhitek kiküszöbölése. A magyar releváns szakirodalom tükrében átfogó áttekintést kíván nyújtani a gyermektelenség jelenségköréről, elsősorban demográfiai és szociológia megközelítéssel.

Bevezetés

A múlt század utolsó harmadában – főként az Egyesült Államokban, de Nyugat-Európa számos részén is – a családformák gyors ütemben kezdtek pluralizálódni. Habár továbbra is megmaradt dominánsnak a nukleáris család, jelentősen megnőtt az atipikus családok száma és aránya, ideértve a gyermektelen családokat is (Gallai 2019). A fejlett társadalmakban a vágyott és a ténylegesen megszületett gyermekek száma közötti eltérés gyakori, a gyerekszámra vonatkozó elképzelések/tervek versenyben vannak számtalan más preferenciával. A verseny eredménye sajnálatos módon többnyire utóbbiak javára dől el (Demény 2016). A nemzetközi demográfiai kutatások már az 1970-es évektől kezdve ráirányították a figyelmet arra, hogy elsősorban nem a sokgyermekes

családok eltűnése vagy az egygyermekes életforma elterjedése, hanem a gyermektelenség áll a születésszámok csökkenésének hátterében (Dorbritz et al. 1996).

A gyermekvállalási életkor kitolódásának egyik legaggasztóbb következménye a véglegesen gyermektelenül maradó nők és párok arányának nagymértékű megugrása. Bár néhányan későbbi életszakaszban még anyává válhatnak, valószínű, hogy egyre többen lesznek, akik végül kénytelenek lemondani a gyermekvállalásról a koruk miatt. A gyermektelenek arányának növekedésével és a gyermektelenség gyakoribbá válásával párhuzamosan megfigyelhető, hogy egyre elfogadottabbá válhat ez a fajta, gyermektelen életmód (Pongrácz, 2012).

Módszertan, a szakirodalmak feldolgozásának módja

Jelentanulmánycélja, a teljesség igénye nélkül, a gyermektelenség témakörében a hazai közlemények feltérképezése, összegyűjtése, szintetizálása és elemzése. A feldolgozás során arra törekedtem, hogy a téma eddigi ismereteit összegezzem, a ma-

gyar kutatások főbb trendjeit rendszerbe foglaljam és a témán belül új perspektívákat fedjek fel.

A hazai szakirodalomból kulcsszavas szűrést és válogatást követően megmaradt 19 magyar nyelvű közleményt dolgozok fel, amelyek a gyermeke-

lenséghez kapcsolódó alábbi kifejezéseket címükben is tartalmazzák.

A szakirodalmi kutatás során az Arcanum, Google Scholar, MATARKA és MTMT online felületein kerestem tanulmányokat az önkéntes gyermektelenség, döntésalapú gyermektelenség, tudatos gyermektelenség, szándékolts gyermektelenség és gyermekmentesség (Kis 2018) kifejezésekre, megjelenési időkorlát nélkül.

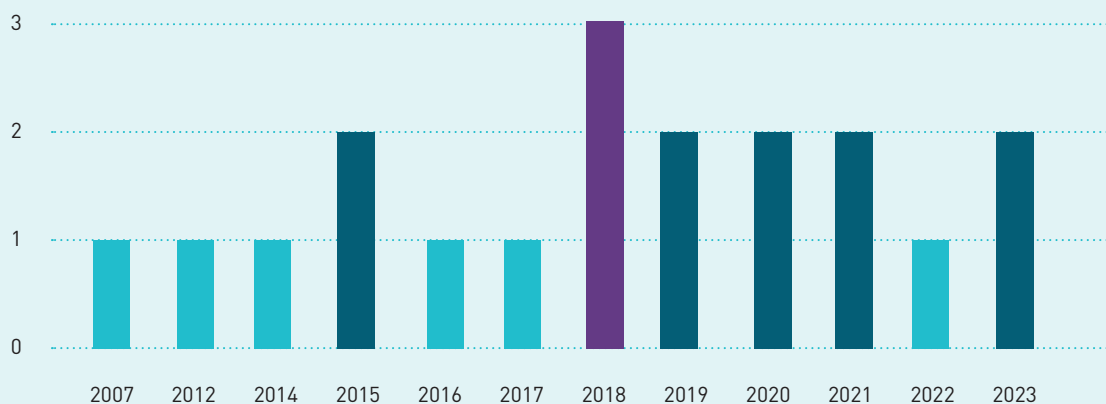
A cikkek címe alapján 65 tanulmányt választottam ki teljes szövegű elolvasásra. A kigyűjtött szakirodalomból a célnak kevésbé megfelelő dokumentumok elhagyásával összesen 19 releváns cikket találtam, 2007-2023 közötti időintervallumból. Az elemzés első lépéseként összeállítottam a szövegtestet, ami a vizsgálandó közlemények adatbázisát adta, ezt felhasználtam a függelék 1. táblázatában bemutatott rendszerezéshez. A feldolgozás során elsősorban azokat az írásokat

vettem számba, amelyek eredeti kutatásokon alapulnak, vagy átfogó elméleti elemzését adják a téma hazai és/vagy nemzetközi szakirodalmának. A tanulmányok főbb jellemzőit (ahol rendelkezésre álltak) a kitűzött célok, a vizsgálati módszerek és a fontosabb eredmények alapján csoportosítottam. A szakirodalmi áttekintés eredményeit korlátozva, hogy a válogatásba csak azok a tanulmányok kerültek be, amelyeknek a címében szerepelt a gyermektelenség szó, ezért nem kerülhetett feldolgozásra minden, a témában készült hazai tanulmány.

Ezen kívül a kutatás – jelen szakaszában – a magyar nyelvű közleményekre fókuszált. Ugyanakkor kiemelt jelentőségű lehet a jövőben a kapcsolódó nemzetközi kutatások szisztematikus áttekintése és vizsgálata.

A kiválasztott tanulmányok időbeli eloszlását mutatja be az 1. ábra.

1. ábra: A kiválasztott, gyermektelenséggel foglalkozó tanulmányok időbeli eloszlása Forrás: saját szerkesztés.

A szakirodalmi áttekintés eredményei, főbb megállapítások

A szakirodalom feltérképezése alapján kiderült, hogy a gyermektelenség témakörét címében is tartalmazó (illetve szorosan kapcsolódó) magyar szakirodalom kevés, mozaikos, különböző módszertannal megírt (Kis 2018) és csak bizonyos szakterületekre korlátozódik, úgy mint: demográfia, szociológia, pszichológia és egészségtudomány. Ezek körében nagyobb arányt az előbbi két tudományág képvisel.

Az elemzésbe beválogatott 19 cikk összesen 13 folyóiratban és 2 tanulmánykötetben jelent meg, többségében a Demográfia (négy), a Kapocs (három), illetve a Magyar Tudomány (kettő) folyóiratokban.

A kiválasztott szakcikkek kategorizálását és feldolgozását az alábbi fókuszterületek mentén valósítottam meg:

- Nemzetközi kitekintés
- Fogalmi áttekintés
- Kik a gyermektelenek?
- A gyermektelen magatartás jellemzői
- A gyermektelenséget befolyásoló tényezők
- A gyermektelenségre hatást NEM gyakorló tényezők
- A gyermektelenség megítélése
- Gyermektelenségből a gyermekvállalásba

A továbbiakban a fenti szempontrendszer mentén kirajzolódó eredményeket fejtem ki.

Nemzetközi kitekintés

Az európai társadalmakban terjedő tudatos gyermektelenség egyike azon aggasztó jelenségeknek, amelyek jelentősen befolyásolják a népesedési magatartást, ugyanis terjedésével a társadalmi értékek is átalakulnak, teret nyer „az önző, hedonista életstílus és előtérbe kerülnek az egyéni érdekek” (Pongrácz 2007).

A nemzetközi adatok azt mutatják, hogy az elmúlt néhány évtizedben a gyermektelen felnőttek száma a legtöbb európai országban jelentős mértékben nőtt, és a demográfiai előrejelzések szerint ez a tendencia tovább fog erősödni (Nagy és Pári 2021).

Fogalmi áttekintés

A gyermektelenség ugyan kiemelt társadalmi kérdéskörbe tartozik, átfogó értelmezése mégsem ismert. Fogalmi háttérének tisztázása nem könnyű, a szakirodalomban nincs egységes definíció arról, hogy pontosan kik tekinthetők gyermektelennek. Önmagában a gyermektelen jelző nagyon tág meghatározása egy komplex jelenségkörnek (Kis 2018). A szakirodalmi kutatásokban alapvetően két fő kategóriába sorolhatók a gyermekte-

lenek, attól függően, hogy a gyermektelenségük tudatos vagy nem tudatos döntés eredménye. Ez alapján megkülönböztethető az akaratlagos és a nem akaratlagos gyermektelenség. Az előbbi csoportba azok tartoznak, akik szabad akaratukból választják a gyermektelen életmódot, míg az utóbbi csoportba azok, akik külső tényezők miatt nem képesek gyermeket vállalni (Szalma és Takács 2012). Rajtuk kívül léteznek az átmenetileg gyermektelen nők, akik a halogatás következményeként vál(hat)nak véglegesen gyermektelenné (Makay et al. 2019).

Kik a gyermektelenek?

A vizsgált kutatások közös jellemzője, hogy többségük főként a nők gyermektelenségére összpontosít (Szalma és Takács 2012), de az utóbbi időben az önkéntesen gyermektelen férfiak vizsgálata is kezd előtérbe kerülni a kérdéskörön belül (Kis 2018), ahogyan a gyermektelenek egy sajátos csoportját jelentő „szinglik többsége (is) férfi” (Rövid, 2018: 314). Ennek többek között az is lehet az oka, hogy a férfitöbbslet egészen az 50-es életévek elejéig kitart a népességben (Rövid, 2020). Bár „a gyermektelenek nem alkotnak homogén csoportot” (Szalma és Takács 2016:165), vannak közös jellemzőik. A gyermekvállalást nem tervezők között felülreprezentáltak a magasabb iskolai végzettségű nők, az alacsonyabb végzettségű férfiak, a fiatalabbak, a fővárosban, illetve nagyvárosokban élők, a magasabb jövedelemmel rendelkezők, a nem hívők és természetesen az egyedülállók, a nőtlenek/hajadonok (Bencze 2023, Pári és Balog 2022). Mind közül „a fővárosi, diplomás nők a legesélyesebbek arra, hogy 40-45 éves korukban gyermektelenek legyenek” (Makay et al. 2019:79).

2.ábra. A gyermekvállalást nem tervezők jellemzői Forrás: saját szerkesztés Bencze 2023, Pári és Balog 2022 alapján

A gyermektelen magatartás jellemzői

Pári András et al. (2022) úgy jellemezték a gyermekvállalást elutasítókat, „mint bizonyos élethelyzetek között lavírozó emberek, akik félnek, hogy nem tudják megvalósítani önmagukat, adott esetben hiányzik a szülői ösztönük, és nincs stabil párkapcsolatuk” (Pári et al. 2022: 188).

A gyermektelenséghez sajátos magatartási jellemzők társíthatók. Ahogy fentebb láthattuk, „a két legmarkánsabb meghatározója az iskolai végzettség és a fővárosi lét” (Szabó 2015: 3). Összességében elmondható, hogy „a gyermekmentes életformát választó nők tipikusan magasán iskoláztak, karrier- és célorientáltak, teljes munkaidőben dolgoznak, nem élnek házasságban és nem vallásosak. Fizetésük magasabb, mint gyermeket vállalni vágyó társaiké és hozzájuk képest kevésbé konzervatívak” (Kis 2018: 615). Az időleges gyermektelenséget tekintve a fiatalabb, magasabb iskolai végzettségű, saját lakással nem rendelkező, dolgozó nőkre jellemző inkább a gyermekvállalás halasztása (Szalma és Takács 2012). A tudatosan gyermektelenek az anyagi függetlenséget, a mentális egészséget és a stabil párkapcsolatot jelölték meg életük legfontosabb tényezőiként (Pári et al., 2022). „A gyermektelen nők aránya sokkal magasabb a nem házások körében, mint a házasságban” (Szalma és Takács 2012: 49).

Az önkéntesen gyermektelen férfiak szocializációs és demográfiai háttere sok tekintetben hasonló a gyermekmentes nőkéhez, „de iskolai végzettségük foka nem függ össze gyermekvállalási hajlandóságukkal” (Kis 2018: 615). Szalma Ivett és Takács Judit (2018b) a vizsgált gyermektelen férfiakat összevetve a női mintával, megállapította, hogy a férfiak sokkal szabadabban beszéltek a tudatos gyermektelenségükről, mint a nők.

A személyiséglélektani sajátosságok terén az önkéntesen gyermektelen nők „magasabb autonómiáigénnyel és magasabb teljesítménymotivációval rendelkeznek a gyermeket vállalni vágyó társaiknál” (Kis 2018: 616). Körükben magasabb a depressziós tünetek száma, a házastársi stressz, míg a boldogság szintje alacsonyabb (Pári és Balog 2022). A nemi szereppel kapcsolatos attitűdjeiket „gyakran a lázadás vagy ellenállás gondolatai határozzák meg” (Kis 2018: 620).

Bencze Ádám (2023) tanulmányában arról ír, hogy a 15 és 29 év közötti még gyermektelen fiatalok közül azok, akik elégedetlenebbek a jelen-

legi életükkel, kevésbé élik meg a magyarságukat és úgy gondolják, hogy a gyermekvállalás tovább rontana az életesélyeiken, nem is terveznek gyermeket (Bencze 2023). A szinglik életkörülményeit vizsgálva, hasonló eredményre jutott Rövid Irén (2020) is. Kimutatta, hogy a szinglik elégedetlenebbek az életükkel, ritkábban érzik magukat boldognak, illetve gyakrabban magányosak, mint a velük egykorú, házasságban élő párok (Rövid 2020).

A hazai szakirodalomban egyértelműen igazolt tény, hogy az önkéntesen gyermekteleneknél gyakrabban fordul elő szorongás és depresszió. Pásztor Norbert et al. (2015) vizsgálatukkal bizonyították, hogy meddőségi problémák esetén már az infertilitás kivizsgálásának kezdeti szakaszában is kimutatható a depresszió.

A demográfiai tényezők közül a vallás is befolyásoló tényező (Pongrácz, 2007). Vallásosság kérdésében különböznek a gyermekvállalást elutasító gyermektelenek és a gyermekesek, a gyermektelenek között több a magát nem hívőnek tekintő (Pári és Balog 2022). A vallásosság és a gyermektelenség közötti összefüggések azonban nem mindig tisztán egyirányúak. Szalma Ivett és Takács Judit (2016) arra a következtetésre jutott, hogy a magukat vallásosnak tartott gyermektelen nők kevésbé elfogadók például az egyszülős családokkal szemben, mint nem vallásos társaik. Ezáltal szerintük „a vallásos beállítottság akár a gyermekvállalás akadályává is válhat azon nők körében, akik nem találtak megfelelő partnert” (Szalma és Takács 2016: 163-164). A gyermektelenek kapcsán megállapítást nyert, hogy „a gyermekekre nem vágyók nagyobb arányban tartanak háziállatokat és támogatnak adományokkal különböző jótékonyági szervezeteket” (Kis 2018: 614).

Gyermektelenséget befolyásoló tényezők /

A gyermektelenség okai

„A tartós vagy végleges jellemzőként megjelenő gyermektelenség ritkán vezethető vissza egyetlen okra vagy egyetlen döntésre: a gyermektelen állapot egy komplex folyamat eredménye, amelynek során több faktor hat egymásra” (Szalma és Takács 2014: 131).

A lehetséges együtt ható okok közül mind a férfiak, mind a nők körében kiemelkedik a stabil, tartós párkapcsolat hiánya, az életkori korlátok és az anyagi nehézségek (Szalma és Takács, 2018b). A háttérben közrejátszhatnak még egészségügyi

problémák, a halasztás vagy különféle megfelelési kényszerek – vagy akár mindezen tényezők együttese (Pári et al. 2022). Nemcsak a magas iskolai végzettség, de a rossz lakáskörülmények és a bizonytalan munkaerőpiaci helyzet is hozzájárulhat ahhoz, hogy valaki nem vállal gyermeket (Szalma és Takács 2014).

„A férfiaknál ezek a tényezők már a partnerkapcsolat kialakítását – s ezáltal közvetve a szülővé válást – is” (Szalma és Takács 2018b: 80) megnevezhető. Szintén férfiak esetében fordult elő, hogy a gyermekvállalás elmaradásához közvetett vagy közvetlen módon hozzájárult valamilyen szerhasználatához kapcsolódó függőség. Az érintettek leginkább múltbéli alkohol- vagy droghasználati problémák családalapítást akadályozó következményeiről számoltak be (Szalma és Takács 2018b). Ha a párok úgy érzik, hogy a gyermek érkezésével a szubjektív változók, a lelki nyugalom, a biztonságérzet, illetve a boldogság veszélybe kerül,

akkor hajlamosabbak nagyobb arányban tudatosan visszautasítani a gyermekvállalást (Pári et al. 2022).

A tudatos gyermektelenség elhatározásában erősen befolyásoló tényező a neveltetés is, a családi élet minősége, főként a kisgyermekkor tapasztalatok, akár egy gyermekkor trauma és gyakran emiatt kialakuló anyai ösztön hiánya, vagyis, hogy nem érzik magukat szülő típusnak (Nagy és Pári 2021). Az okok közé sorolhatók még a várandósságtól, szüléstől való félelem, a gyermekkel járó túl nagy felelősség (Halász és Simon 2020). A tanulmányokban azonosíthatók különféle megfelelési kényszerek, a pesszimista jövőkép (túlfogyasztás, túlnépesedés), illetve a kötöttségektől és a felelősségvállalástól való félelem, például, hogy egy gyermek felborítja a pár addig megszokott életét (anyagi biztonságukat) és kevesebb idejük marad saját magukra (Pári et al. 2022).

3. ábra: A gyermektelenséget befolyásoló legmeghatározóbb tényezők Forrás: saját szerkesztés Pári és Balog 2022, Pári et al., 2022, Szalma és Takács 2014 alapján.

Az alábbiakban azokat a főbb okokat, tényezőket, érveket fejtem ki, amelyek „a gyermekvállalás ellenében” (Pári et al. 2022: 184) hatnak.

Párkapcsolati helyzet

A (stabil) párkapcsolat hiánya vagy nem megfelelő volta a legmeghatározóbb oka a gyermektelenségi szándéknak (Pári és Balog 2022), minél később talál valaki magának párt, annál inkább kitolódik a gyermekvállalásra való igénye is, ami már a gyer-

mekvállalás esélyének a csökkenésével is jár (Nagy és Pári 2021). Ugyanakkor „a párkapcsolat megléte mellett annak minősége sem elhanyagolható tényező” (Szalma és Takács 2018a: 1719).

A párkapcsolatban élő férfiak számára a gyermekvállalás akadályai közé tartozik, „ha idősebb párt választanak, akinek már biológiailag nem lehet gyermeke, illetve, ha a partnerüknek már volt(ak) gyermeke(i), és nem szeretett volna több gyermeket vállalni” (Szalma és Takács 2018a: 1720).

Életkori korlátok, halasztás

A halasztás egyik fő oka szintén lehet a partnerhiány, ami aztán több éves várakozás esetén biológiai gyermektelenségbe fordul (Szalma és Takács 2014). Az életkor előrehaladtával a gyermekvállalást (átmenetileg) halasztók végül mégsem tudják megvalósítani eredeti gyermekvállalási elképzeléseiket (Szalma és Takács 2018a).

Iskolai végzettség

„A gyermektelenség másik karakteres jellemzője az iskolai végzettség” (Szabó Laura 2015: 2). A magasabb iskolai végzettségű párok nagyobb valószínűséggel maradnak gyermektelenek, mint közepes vagy alacsonyabb végzettségű társaik (Horváth 2017), viszont „az alacsony iskolai végzettségű férfiak körében magasabb a gyermektelenek aránya, mint magasabb iskolai végzettségű társaik körében” (Szalma és Takács, 2018b: 70).

Anyagi körülmények

Számos kutatás támasztja alá, hogy a nehéz anyagi helyzet akadályozza a gyermekvállalást (Bencze 2023, Pári et al. 2022). „A férfiak körében nem csak a rossz anyagi helyzet, de akár a túl jó anyagi helyzet is – közvetett – akadályává válhat a gyermekvállalásnak, mivel attól tarthatnak, hogy egy esetlegesen bekövetkező válás esetén elveszíthetik a vagyont, amit az évek alatt felhalmoztak” (Szalma és Takács 2018b: 72).

Egészségi állapot/Egészségügyi problémák/ Meddőségi problémák

A gyermekvállalást elutasítók válaszaiban felbukkannak az egészségi állapot miatti okok, a válaszadóra, a párjára és a születendő gyermekre vonatkoztatva egyaránt (Pári és Balog 2022). „Az általános rossz egészségi állapot miatt nem csak a saját gyermekvállalás nem lehetséges, de az örökbefogadás sem jelent alternatívát sok középkorú pár számára” (Szalma, Takács 2018b: 70). Az egészségügyi problémák között helyet kapnak „a testi következményekkel kapcsolatos félelmek” és „a szülés fizikai következményeitől való félelem is” (Kis 2018: 619).

Abonyi Barbara (2020) tanulmányában egybevetette a gyermektelen nők és a családanyak pandémia alatti fizikai aktivitását és az egészségmagatartással kapcsolatos szokásaikat. Érdemi különbség látható a heti két-háromszoros gyako-

riságú sport és a fizikai aktivitás terén a két csoport között, előbbiben a családanyak, utóbbiban a gyermektelen nők járnak az élen. Az egészségkárosító szokásokban: dohányzás, alkoholfogyasztás, nem észlelhetők nagy különbségek (Abonyi 2020).

Szalma (2021) a mesterséges megtermékenyítési (MM) eljárással kapcsolatos általános attitűdöket vizsgálva azt állapította meg, hogy a meddőséget és az MM eljárást párokhoz, vagy csak a nőkhöz kapcsolták, és nem említették a férfiak meddőségét és/vagy a férfiak részvételét. Olyan esz-közként tekintettek ezekre az eljárásokra, amely a nőket segítheti céljaik megvalósításában. Azonban jelentős különbséget figyelt meg a résztvevők között abban, hogy ők maguk részt vennének-e meddőségi kezeléseken.

A gyermektelenségre hatást NEM gyakorló tényezők

Bizonyos szempontok a gyermekvállalást elutasítók körében közepes mértékben befolyásolják döntésüket, ilyenek például a Föld túlnépesedése és a környezetszennyezés (Pári et al. 2022). Más tényezők, mint például a szülőkkel való kapcsolat, nem befolyásolja jelentős mértékben a gyermekvállalási hajlandóságot. A szülők egymással való kapcsolata pedig egyáltalán nem gyakorol hatást a diplomás 25–44 évesek gyermekvállalási terveire (Pári et al. 2022).

A gyermektelenség megítélése

Ahogy a betekintőben rávilágítottam, Magyarországon bár egyre terjed a gyermektelenség, de alapvetően nem igazán elfogadott.

A magyar megkérdezettek legnagyobb része a gyermektelenség növekedését negatív tendenciának véli. Szalma és Takács (2018a) több különbséget is talált a női és a férfi interjúalanyok beszámolóí között azzal kapcsolatban, hogy milyen előnyöket és hátrányokat tapasztaltak munkájukban, illetve a magánéletükben a gyermektelenségük miatt: az alacsony iskolai végzettségű nők nem tudtak konkrét előnyökről beszámolni, viszont a magas iskolai végzettségű társaik a munkában elért sikereket könyvelték el, mint a gyermektelenségükkel összefüggő előny. A férfiak körében éppen az alacsonyabb iskolai végzettségűek számoltak be a gyermektelenség egyik előnyéről: a kötetlenebb életformáról. Míg a munkájukkal kapcsolatban a férfi interjúalanyok nem érzékelték hátrányokat,

addig a magánéletben diszkriminációként élték meg a környezetük felől észlelt negatív előítéleteket (Szalma és Takács, 2018a).

Kis Andrea (2018) az utóbbi évtizedek nemzetközi szakirodalmában azt találta, hogy a gyermekmentes életmódot választókkal kapcsolatos nézetekben a negatív vélekedések vannak túlsúlyban: „a szélsőséges nemtetszéstől a lenézésen és sajnálaton át egészen a deviánsnak nyilvánításig” (Kis, 2018: 626) számos attitűdre talált példát. „Elmondható, hogy a gyermektelenség mellett határozó nőket mások gyakran gyerekesnek, anyagiasnak, önzőnek, kiegyensúlyozatlannak és deviánsnak látják. Úgy gondolják róluk, hogy valamiféle baj van velük, és anyává váló társaiknál hűvösebbek” (Kis, 2018: 627). Egyes vizsgálatok alapján „a gyermektelen munkatársaktól több és kellemetlenebb időpontokban befektetett munkaórát várnak el, nagyobb valószínűséggel várják el a hétvégén és ünnepnapokon való munkát, esetenként rosszabb feltételekkel kell szembesülniük és több munkahelyi zaklatás érheti őket gyermeket nevelő társaikhoz képest” (Kis, 2018: 628).

Összefoglalás

Jelen tanulmány ahhoz kívánt hozzájárulni, hogy világosabban átlássuk a gyermektelenség kérdéskörét és a gyermektelenséggel kapcsolatos tényezők komplex viszonyrendszerét.

A témaválasztást alapvetően meghatározta, hogy a téma egyre inkább aktuálisra válik. A gyermektelenek „megnövekedett száma változásokat idézhet elő a magyar társadalom értékrendjében, és ha nem is vonzóvá, de elfogadottabbá, természetesebbé teheti a gyermektelenséget, a gyermek nélküli individualizálódott létet” (Pongrácz 2007: 218).

A szakirodalmi elemzéssel körbejártam a gyermektelenség témakörében releváns magyar nyelvű tanulmányokat. Összefoglaltam a vizsgált téma általános megközelítéseit és egymásba építettem a jelentősebb kutatások eredményeit, annak érdekében, hogy mélyebb betekintést kapjunk a témakör kutatási hátterének jelen hazai helyzetéről, a szociológiai és demográfiai jellegzetességekről, illetve a magyar társadalom gyermekte-

lyemektelenségből a gyermekvállalásba

A körülmények miatt gyermekvállalást elutasító gyermektelenek közül a legtöbben a stabil párkapcsolatot, „a biztos munkahelyet és az anyagi stabilitást, a kiszámítható jövedelmet tekintik olyan motiváló elemnek, amelynek teljesülése esetén vállalnának gyermeket, illetve a megfelelő egészségi állapot, a rugalmas munka és a társas támogatás számítana még a gyermekvállalás kérdésében” (Pári és Balog, 2022: 164).

A legerősebb motivációk között, amelyek a gyermektelenség ellen hatnának és pozitívan befolyásolnák a gyermekvállalási szándékok megvalósulását, megjelennek a munkaerőpiac további kedvező változásai is, mint például a túlmunka okozta terhelés csökkentése, illetve a rugalmas munkaidő. A gyermekvállalást ösztönző szempontok rendszerében helyet kap „az előzetesen a gyermekvállalással járó negatív preconcepciókkal kapcsolatos további társadalmi párbeszéd is” (Bencze, 2023: 90). „A nem akaratlagos gyermektelenség csökkenésében kulcsszerepet játszhat a korábbi életkorban történő gyermekvállalás, illetve a gyermekvállalás halasztásának megállítása” (Makay et al. 2019: 76).

lenekkel kapcsolatos nézeteiről. A tanulmányok egyöntetűen alátámasztották, hogy „a társadalomnak szembe kell néznie a gyermektelenek növekvő arányával” (Makay et al. 2019). A legmarkánsabb következtetés az, hogy a gyermektelenség vezető oka, mind a férfiak, mind a nők körében a stabil, tartós párkapcsolat hiánya. (KINCS 2024, Pári és Balog 2022).

A megállapítás családpolitikai szempontból is még inkább rávilágít arra, hogy „soha nem volt olyan fontos a család és a házasság szerepe az egyén és a következő nemzedék életminősége, kiegyensúlyozottsága, valamint az elviselhető társadalmi légkör szempontjából, mint a modern társadalomban” (Kopp és Skrabski 2006: 221).

A tanulmány egyik hozzáadott értéke, hogy a feldolgozott cikkek segítenek beazonosítani a kutatási réseket is. Ilyen kiemelt terület a gyermekesek és a gyermektelenek mentális jólétének változásai, illetve további tényezők feltárása, amelyek a gyermektelenséget gyermekvállalásba fordíthatják.

Felhasznált irodalom

- Abonyi Barbara (2020) Gyermektelen és családos nők egészségmagatartásának összehasonlítása a pandémia idején. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Sport* (49), 5-38.
- Demény Pál (2016) Európa népességpolitikai dilemmái. In: Demény Pál (szerk.) *Népességpolitika a közjó szolgálatában*. Budapest: KSH NKI. 2016. 165-187.
- Dorbritz, Jürgen, and Karl, Schwarz (1996) Kinderlosigkeit in Deutschland—ein Massenphänomen? Analysen zu Erscheinungsformen und Ursachen. *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft* 21. no. 3. 231-261. In: *Demográfia*, 40 évf. 4. sz. 390-391.
- Bencze Ádám (2023) Gyermeket nem tervező fiatalok a Magyar Ifjúság Kutatásban. *Kapocs*, 6 évf. 2-3 sz. 85-91.
- Gallai Sándor (2019) A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In: *Európai Családpolitikai Kitekintő*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 15-27.
- Halász Beáta, Simon Nóra (2020) Tudatos gyermektelenség. *Egészségtudományi Közlemények: A Miskolci Egyetem Közleménye 10: Supplementum* 1. 51-55.
- Horváth Balázs (2017) Gyermektelenség és termékenység a nők és a férfiak közti képzettségi egyenlő(tlen)ség szerint Ausztriában, Bulgáriában és Franciaországban. *Nemzetközi Statisztikai Figyelő*, 3. évf. 4. szám, 3-4.
- Kapdebo Ágnes, Papházi Tibor, Tárkányi Ákos (2022) Gyermekvállalási tervek a pandémia idején Magyarországon. *Kapocs*, 5. évf. 1. sz. 32-45.
- KINCS (2024) A stabil párkapcsolat hiánya járul hozzá leginkább a gyermektelenséghez. https://www.koppmariaintezet.hu/images/docs/Gyermektelenseg_okai_parkapcsolat_hiany.pdf (Letöltés: 2024. április 2.)
- Kis Andrea (2018) Az önkéntes gyermektelenség pszichológiája. *Szakirodalmi áttekintés. Magyar Pszichológiai Szemle*, 73: évf. 4. sz. 599-641.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2006) A támogató család, mint a pozitív életminőség alapja. In: Kopp Mária, Kovács Mónika Erika (szerk.) *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Budapest: Semmelweis Kiadó. 220-232.
- Makay Zsuzsanna, Spéder Zsolt, Szabó Laura (2019) Gyermektelenség Magyarországon – egy részletes elemzés főbb megállapításai. *Kapocs*, 2. évf. 1-2. sz. 76-79.
- Nagy Emese, Pári András (2021) A tudatos gyermektelenség lehetséges okai egy kvalitatív felmérés alapján. *Kapocs*, 4. évf. 3-4 sz. 98-105.
- Papházi Tibor, Tárkányi Ákos, Kapdebo Ágnes (2022) Gyermekvállalási szándékok a Hungarostudy adatainak tükrében. In: Engler Ágnes, Purebl György, Susánszky Éva és mtsai. (szerk.) *Magyar Lelkiállapot 2021. Család – egészség – közösség*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 69–92.
- Papházi Tibor, Uhljár Péter, Ferkis Anna, Kapdebo Ágnes (2023) Fiatal felnőttek gyermekvállalása: tervek és motivációk. In: Pári András, Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Család-Érték-Tér: Tanulmányok a családi értékekről*. Budapest, Magyarország: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 71-90.
- Pári András, Balog Piroska (2022) A gyermekvállalást jelenleg elutasító gyermektelenek a fiatal felnőttek körében In: Engler Ágnes, Purebl György, Susánszky Éva és mtsai. (szerk.) *Magyar Lelkiállapot 2021. Család – egészség – közösség*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 147–167.
- Pári András, Nagy Tímea, Kozák Kőkény (2022) A gyermekvállalás elutasításának tudatos tényezői a 25–44 éves diplomások körében. In: Aczél Petra (szerk.) *Család – gyermek – jövő. Tanulmányok a családtudomány köréből*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 165–190.
- Pásztor Norbert, Töreki Annamária, Szöllősi János, Pál Attila (2015) Szorongás és depresszió az első alkalommal jelentkező férfiak között a gyermektelenség hosszának függvényében. *Magyar Andrológia*, 20 évf. 2.sz. 6-9.
- Pongrácz Tiborné (2007) A gyermekvállalás, gyermektelenség és a gyermek értéke közötti kapcsolat az európai régió országai-ban. *Demográfia*, 50 évf. 2-3. sz. 197–219.
- Pongrácz Tiborné (2012) Családtervezési döntések. *Kapocs*, 11. évf. 4.sz. 8-16.
- Rövid Irén (2018) Pillanatfelvétel a szinglikről – A szinglik általános és területi jellemzői a népszámlálási adatok alapján. *Területi Statisztika*, 58. évf. 3 sz. 302–318.

Rövid Irén (2020) Olyan jó egyedül? – A szinglik érzelmi állapota, étellel való elégedettsége a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján. *Területi Statisztika*, 60. évf. 2.sz. 224–248.

Szabó Laura (2015). Terjed a gyermektelenség Magyarországon. A fővárosi nők egyötöde gyermek nélkül éli le életét. *Korfa Népesedési Hírlevél*, 15 évf. 1.sz.1-4.

Szabó Laura (2019) Gyermektelenség és iskolai végzettség összefüggései Magyarországon. *Demográfia*, 62. évf. 2–3. sz. 199–233.

Szalma Ivett (2021) Mesterséges megtermékenyítési eljárásokkal kapcsolatos attitűdök a fiatal gyermektelen nők körében Magyarországon. *Socio.Hu Társadalomtudományi Szemle*, 11.évf. 1.sz. 125–146.

Szalma Ivett, Takács Judit (2012) A gyermektelenséget meghatározó tényezők Magyarországon. *Demográfia*, 55. évf. 1. sz. 44–68.

Szalma Ivett, Takács Judit (2014) Gyermektelenség és ami mögötte van. Egy interjú vizsgálat eredményei *Demográfia*, 57. évf. 2-3. sz. 109-136.

Szalma Ivett, Takács Judit (2016) Gyermektelenség Magyarországon: mítoszok és kutatási eredmények. *Magyar Tudomány*, 177. évf. 2.sz. 159-167.

Szalma Ivett, Takács Judit (2018a) A gyermektelenség mintázatai magyar férfiak körében. *Magyar Tudomány*, 179. évf. 11. sz. 1717-1724.

Szalma Ivett, Takács Judit (2018b) A gyermektelenség mintázatai magyar férfiak körében: egy interjú vizsgálat folytatása. *Szociológiai Szemle*, 28. évf. 3. sz. 60–86.

Függelék

1. táblázat: A feldolgozott tanulmányok egyes adatainak és főbb eredményeinek összefoglalása. Forrás: saját szerkesztés

Publikáció éve	Szerző(k)	Kutatás célja	Az elemzett csoportok/megkérdezettek köre	Minta szám (fő)	Vizsgálati módszer(ek)	Főbb eredmények
2023	Bencze Ádám	A gyermekvállalást tervező fiatalok és a gyermeket nem vállalók közötti eltérések.	Gyermekvállalást nem tervező fiatalok (15-29 év).	6856	Kvantitatív elemzés. A Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisa, leszűkítve a gyermektelen fiatalokra.	A gyermekvállalást nem tervezők között felülreprezentáltak a férfiak, a nőtlenek/hajadonok, a fővárosban élők. Általában elégedetlenebbek a jelenlegi életükkel, mint a gyermekvállalást tervezők. Kevésbé élik meg a magyarságukat és úgy gondolják, hogy a gyermekvállalás tovább rontana az életesélyeiken.
2022	Pári András, Balog Piroska	A gyermektelenséget elutasítók demográfiai és pszichoszociális mutatói, és a gyermekvállalás elutasításának mögöttes okai.	Fiatal felnőttek (18-40 év).	2000	A Hungarostudy 2021 adatai, a 18–40 éves fiatal felnőttek körében.	A gyermektelenségi szándék legmeghatározóbb oka a párkapcsolat hiánya vagy a nem megfelelő párkapcsolat. A gyermektelenek gyakrabban depressziósak és stresszesebbek, mint gyermekes társaik.

2022	Pári és mtsai.	A gyermekvállalás elutasításához kapcsolódó attitűdök a felsőfokú végzettségű 25-44 évesek körében.	25-44 éves diplomások.	700	Adatfelvétel 2021 április-májusban, online (CAWI) kérdőívvel.	A gyermekvállalást elutasítók bizonyos élethelyzetek között ingadoznak. Aggódnak, hogy nem képesek megvalósítani önmagukat, adott esetben hiányzik belőlük a szülői ösztön, és nincs stabil párkapcsolatuk. A tudatosan gyermektelenek attól tartanak, hogy a gyermekvállalás negatív hatással lehet az életükre, és az anyagi tényezők is szerepet játszanak döntésükben.
2021	Nagy Emese, Pári András	A gyermekvállaláshoz kapcsolódó elutasító magatartás tényezői.	Azok, akiknek, lehetne gyermekük, de nem szeretnének családot alapítani.	-	A tudatos gyermektelenséget kutató tanulmányok bemutatása és saját kvalitatív kutatás.	A tudatosan gyermektelen életformát csak ritkán lehet egyetlen okra visszavezetni. Élethelyzetek és döntések sorozata idézi elő.
2021	Szalma Ivett	Az MM eljárással kapcsolatos attitűdök és vélemények.	20 és 35 év közötti, budapesti, időlegesen gyermektelen nők.	22	Feltáró jellegű, négy fókuszcsoportos beszélgetés 2020 februárjában	Az MM eljárással kapcsolatos általános pozitív attitűd nem jelenti azt, hogy valaki – ha erre szüksége lenne – részt is venne a meddőségi eljárásokban.
2020	Halász Beáta, Simon Nóra	Okok, amelyek miatt egy nő akaratlagosan elzárkózik az anyaságtól, az ide vezető körülmények és a környezettől kapott reakciók.	Az interjúalanyok döntő többsége városban lakik és magas iskolai végzettsége van.	11	Anonim interjúfelvétel, önként jelentkező interjúalanyokkal. Az alanyokat internetes portálon keresztül keresték meg.	A tudatosan gyermektelenek gyakran úgy látják, hogy a gyermekes szülők túlterheltek és boldogtalanok, és azt gondolják, hogy elvesztették saját identitásukat, és nem tudnak önmaguk lenni. A leggyakoribb okok, amiért az emberek nem vállalnak gyereket: a terhességtől, szüléstől való félelem, az anyai ösztön hiánya, a gyermekkel járó nagy felelősség, valamint a pesszimista jövőkép.
2020	Abonyi Barbara	A gyermektelenek és családanyák egészség-magatartásának az összehasonlítása, és a pandémia hatása a felnőtt nők fizikai aktivitására.	Budapesti, egyetemista értelmiségi nők (gyermektelenek n = 47, átlagéletkor 23,29 év, családanyák n = 37, átlagéletkor 49,64 év.)	84	Interneten keresztül küldött online kérdőív, 2021 tavaszán.	Hatszor annyi családanya vett részt digitális tornán, mint a gyermektelenek. A naponta 3-4-szer zöldséget/gyümölcsöt fogyasztók között kétszer annyi családanya van, mint gyermek nélküli. Mindkét csoport közel háromnegyede soha nem dohányzott.

2019	Szabó Laura	A női gyermektelenség iskolai végzettség szerinti alakulása az elmúlt 80 évben.	Különböző iskolai végzettségű, 1920 és 1975 között született nők.	-	A KSH elmúlt 50 évben készített népszámlálási lekérdezései és a 2016. évi mikrocenzus adatbázisai.	A nők iskolai végzettségük szerinti arányainak változása, kevésbé befolyásolta összességében a gyermektelenség alakulását. A diplomás nőknél minden generációban több a gyermektelen.
2019	Makay és mtsai.	A társadalom viszonyulása a gyermekvállaláshoz, illetve a gyermektelenséghez.	-	-	Népmozgalmi adatok, népszámlálási- és mikrocenzus adatok alapján az NKI 2019-ben végzett átfogó elemzése.	A 1969-es kohorsztól kezdve egyre több a gyermektelen. A legalacsonyabb végzettséggel rendelkező férfiak között különösen magas a gyermektelenek aránya, míg a diplomásoknál alacsonyabb. Legmagasabb a fővárosi nők körében minden vizsgált születési kohorsz esetében, és minden iskolai végzettségi szinten.
2018	Szalma Ivett, Takács Judit	Tényezők szerepe a férfiak gyermektelenségében. Gyermektelen férfiak és a nők közötti eltérések.	50 év feletti gyermektelen, heteroszexuális magyar férfiak.	30	Félig strukturált interjú vizsgálat 2015 és 2016 között, különböző típusú magyarországi településeken.	A férfiak és nők gyermektelensége mögött eltérő tényezők állnak, de még azonos okok esetén is más mechanizmusok játszanak szerepet.
2018	Szalma Ivett, Takács Judit	A magyarországi gyermektelenséget vizsgáló kutatások összefoglalója, különös tekintettel a férfiak gyermektelenségére, és összehasonlítása a nők gyermektelenségével.	-	-	Kvantitatív adatok másod-elemzése és kvalitatív kutatások eredményei.	A férfiak között többen vannak, akik szándékosan nem akarnak gyermeket vállalni.
2018	Kis Andrea	Az önkéntes gyermektelenség pszichés és szociológiai vonatkozásairól a jelentősebb kutatások eredményeinek összefoglalása nemzetközi, és hazai kutatások alapján.	-	-	Szisztematikus kulcsszókeresés módszerével az angol nyelvű adatbázisokban elérhető tanulmányok és magyar szakirodalom áttekintése.	A gyermektelenséget választók csoportja nem homogén, de bizonyos pszichés és szociáldemográfiai jellemzők alapján jól elkülöníthetők.

2017	Horváth Balázs	Az egyes európai népcsoportok termékenységeinek a vizsgálata, figyelembe véve a pár tagjainak végzettségét.	24 évnél idősebb együtt élő párok.	-	Nemzetközi tanulmány ismertetése, a GGS – Generations and Gender Survey adataival dolgoztak.	A magasabb iskolai végzettségű párok nagyobb valószínűséggel maradnak gyermektelenek, mint a közepes vagy alacsonyabb végzettségűek.
2016	Szalma Ivett, Takács Judit	A gyermektelenséggel kapcsolatos közvélekedések, mítoszok összevetése a tudományos kutatások eredményeivel.	-	-	-	A mindennapi megfigyeléseken alapuló elképzelések gyakran ellentétben állnak a tudományosan igazolt tényekkel.
2015	Szabó Laura	A gyermektelenség jelensége és terjedése az elmúlt évtizedben.	Gyermektelen nők, akik 41–45 éves korukban még nem szültek.	-	Leíró jellegű, a 2001. és a 2011. évi népszámlálás adatai alapján.	A fővárosi diplomás nők a legesélyesebbek, hogy 41–45 éves korukra még gyermektelenek legyenek. A gyermektelenek körében nemcsak a magasabb társadalmi státusúak vannak többen, hanem az igen alacsony végzettségűek vagy rossz lakhatási körülmények között élők is.
2015	Pásztor és mtsai.	Meddőséggel járó lelki terhek, tünetek.	Férfiak, akik gyermektelenség miatt andrológiai vizsgálatra jelentkeztek és korábban semmilyen meddőséghez köthető vizsgálaton nem vettek részt. Átlag életkor 33,3 év, a gyermektelenség átlagos hossza 16,6 hónap.	105	Kérdőíves felmérés a Szegedi Tudományegyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika Andrológiai Ambulanciáján, 2013-2014-ben.	A gyermektelen párok férfitagjainál a depresszió már a legelső meddőségi kivizsgáláskor megjelent.
2014	Szalma Ivett, Takács Judit	A nők gyermektelenségéhez vezető okok.	40 év feletti heteroszexuális nők.	20	Életútinterjúk.	A gyermektelenség általában nem vezethető vissza egyetlen okra vagy döntésre: egy összetett folyamat eredménye, amelyben több tényező együtt hat egymásra.

2012	Szalma Ivett, Takács Judit	A (szándékolt) gyermektelenséget választók alapvető társadalmi-demográfiai jellemzői.	30 és 45 éves kor közötti gyermektelen nők és férfiak.	több, mint 16 000/ első hullám, 10 641/ harmadik hullám.	A KSH - NKI Életünk fordulópontjai panelkutatás első és harmadik hullámának adatai alapján.	A gyermekvállalás egyik legfőbb gátja a párkapcsolat hiánya. A stabilitás (például a tartós párkapcsolat vagy saját lakás) általában növeli a gyermekvállalás esélyét.
2007	Pongrácz Tiborné	Az európai termékenységcsökkenés hatása a gyermekvállalási tervekre és a gyermekekkel kapcsolatos értékrendre.	50 évesnél fiatalabb nők és a férfiak.	-	„PPA II.” nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei alapján. A reprezentatív kutatást 2000 és 2003 között végezték 14 európai országban.	A magyar társadalomban még kimutatható a gyermekcentrikus értékrend és a tudatos gyermektelenség elutasítása, ugyanakkor a gyermektelenség valós jelenségként van jelen.